

**УРОКИ РІВНОСТІ, СЕРЕДОВИЩА,
СПРИЙНЯТТЯ РАСОВИХ ВІДМІННО-
СТЕЙ ТА ДРУЖБИ: УГАНДІЙСЬКИЙ
АРХІТЕКТОР ПРО НАВЧАННЯ
В РАДЯНСЬКОМУ КИЄВІ**

Зі Стівеном Мукійбі розмовляли
Олександр Анісімов та Лукаш Станек

**A UGANDAN ARCHITECT
ON HIS STUDIES IN SOVIET KYIV:
LESSONS OF EQUALITY, ENVIRONMENT,
RACE, AND FRIENDSHIP**

Stephen Mukiibi in conversation
with Oleksandr Anisimov and Łukasz Stanek

DOI:10.15407/mics2022.01.371
УДК 94(477.25)

Лукаш Станек: Пане Стівене, дякую, що погодилися на бесіду з нами. Давайте коротко представимося. Я є істориком архітектури з Манчестерського університету. Нещодавно вийшла моя книжка «Архітектура всесвітнього соціалізму» про архітектурні обміни доби холодної війни між соціалістичними країнами Східної Європи та деколонізованими державами Африки та Азії.

Олександр Анісімов: Вітаю, я — дослідник урбанізму з Києва. Зараз працюю над проектом «Після Соціалістичного Модернізму», який звертається до української радянської архітектури та архітектурної освіти, поєднуючи їх із постсоціалістичними перетвореннями міста.

Стівен Мукійбі: Дякую, дозвольте також представитися. Я з Уганди, архітектор, науковець і викладач. Навчався в радянській Україні, і в мене лишилися хороші спогади про ті часи. Тоді я лише входив у доросле життя і виробляв професійні навички. У мене теплі спогади про Київ, я по-своєму за ним сумую і не шкодую, що навчався там. Згодом я повернувся до Уганди, далі вчився у Сполученому Королівстві, а тоді знову повернувся до Уганди. Почав працювати в Академії, і досі тут працюю.

Коли я вперше приїхав до Києва, у мене не було жодного досвіду у сфері архітектури, я не мав навіть гадки, що це таке. Але тоді Радянський Союз надавав стипендії у багатьох галузях на основі оцінок із фізики, математики та геометрії, і так вибрали мене. Спочатку планувалося, що я вивчатиму інженерну справу в Уганді, оскільки архітектуру в моїй країні тоді не викладали. Єдиними архітекторами в Уганді були ті, хто здобув освіту в Найробі або на Заході. Також було у нас і кілька угандійських архітекторів, які навчалися у Радянському Союзі — в Росії, Україні та інших республіках.

Łukasz Stanek (ŁS): Stephen, thank you so much for agreeing to talk to us. Let us introduce ourselves briefly: I'm an architectural historian at the University of Manchester. I have recently written a book titled *Architecture in Global Socialism*, focused on the Cold-War era architectural exchanges between the socialist countries in Eastern Europe and the decolonizing countries in Africa and Asia.

Oleksandr Anisimov (OA): I am an urban scholar based in Kyiv. I am currently working on a project called *After Socialist Modernism* which addresses Soviet Ukrainian architecture and architectural education, and connects them to post-socialist urban transformation.

Stephen Mukiibi (SM): Thank you for that introduction, let me also introduce myself. I come from Uganda and I'm an architect, scholar and educator. I was trained in the Soviet Ukraine, and I still have good memories of my time there. At that time I entered adulthood and I was forming my tools as a professional. I have good memories of Kyiv, I miss it in a way, and I don't regret studying there. Afterwards I returned to Uganda, then

Іл. 1

Доктор
Стівен Мукійбі

I continued my studies in the UK, and after my training there I came back to Uganda. I joined the Academia and that is where I am now.

I first arrived there, in Kyiv, into the field of architecture, with almost no previous experience or any idea of what it was. By then the Soviet Union was giving bursaries for studies in different areas, based on the students' performance in physics, math and chemistry, and I was selected. Initially, I was going to study engineering in Uganda, as architecture was not being taught in the country. The only architects in Uganda were those who had been trained in Nairobi or countries in the West. We had also a few Ugandan architects trained the Soviet Union, in Russia, Ukraine and other republics.

(ŁS): What year did you come to Kyiv?

(SM): I came to Kyiv in 1983, by the end of the year. Then I started a year-long preparatory course, and in 1984 the actual studies started. I graduated in 1990.

(ŁS): Could you walk us through the application process? Did you have a choice in terms of where you would study in the Soviet Union?

Fig. 1

Dr. Stephen Mukiibi

Іл. 2

Обкладинка журналу
«Будівництво
і архітектура»,
1989, № 6 (автор
ілюстрації —
Сергій Святченко)

Fig. 2

Front cover of the
journal "Stroitelstvo
i arkhitektura"
1989-06, author of the
illustration — Serhii
Sviatchenko.

(SM): The selection process was based on applications for the courses that we expressed interest in, but beyond that we did not know where we were going to go. We knew that we were going to Soviet Union, but we did not know much about the country. I knew that it was a vast country, but I had no idea in which city I would study. And when we reached Moscow, we were divided into groups, some of my colleagues were sent to Leningrad, others to Tashkent. As for me, I went to Kyiv. We didn't have a choice.

(LS): You did not know the language either, did you?

(SM): No, I didn't know the language. I had a few colleagues who had studied a bit of Russian. Ugandans who went to the Soviet Union for training did so through two different channels. There were those who, like me, applied for a scholarship through the government of Uganda and the Ministry of Education. Others were applying through the Russian Cultural Center in Kampala. They often had received some training in the Russian language and in Russian culture.

(LS): What happened after you arrived to the Soviet Union?

Л. С.: В якому році ви приїхали до Києва?

С. М.: У 1983-му, під кінець року. Рік я пробув на підготовчих курсах, а фактичне навчання розпочалося 1984-го. Диплом здобув 1990 року.

Л. С.: Розкажіть про процес вступу. У вас був вибір, що вивчати в Радянському Союзі?

С. М.: Процес добору ґрунтувався на наших заявах, у яких ми висловлювали зацікавлення певними курсами. Однак ми не знали, куди нас розподілять. Ми знали, що їдемо до Радянського Союзу, але про саме країну нам було відомо мало. Я знав, що це велика держава, але й гадки не мав, в якому саме місті вчитимуся. Коли ми прилетіли до Москви, нас поділили на групи, деяких моїх товаришів відправили до Ленінграда, інших — до Ташкента. Що ж до мене, то я потрапив у Київ. Вибирати ми не могли.

Л. С.: Мови ви також не знали?

С. М.: Ні, не знали. Деякі з моїх товаришів трохи вчили російську. Угандійців для навчання в Радянському Союзі вибирали двома шляхами. Перший — це ті, хто, як і я, подавав заявку на стипендію через уряд Уганди і Міністерство освіти. Інші ж потрапили через Російський культурний центр у Кампалі. Ось вони часто щось уже раніше знали про російську мову і культуру.

Л. С.: Що було після вашого прибуття до Радянського Союзу?

С. М.: Ми прилетіли до Москви, і, здається, наступного дня нас розподілили, я потрапив до Київського будівельно-інженерного інституту (сучасна назва — Київський національний університет будівництва і архітектури. — *Ред.*). Після прибуття до Києва нам треба було вчити мову — і дуже швидко! Перший рік був підготовчим, нас навчали мови,

(SM): We arrived in Moscow, and I think that the following day they distributed us, and I went to Kyiv. Our destination was the Kyiv Institute of Engineering and Construction [today: Kyiv National University of Construction and Architecture]. When we reached Kyiv, we had to learn the language — and fast! The first year was the year of preparation, they taught us the language and took us through the subjects, including those relevant for the profession. And so we had some mathematics, physics, chemistry, and a few other things. We also received some training in the fine arts, drawing, and sculpture.

(LS): So, your language course and your architectural training started in parallel?

(SM): The first year included learning the language and also preparing you for studying architecture. After that year we started our first year of architectural training. During that time some people went to other towns, but I was among those who stayed in Kyiv.

(LS): What was the purpose of this preparatory course when architectural subjects were concerned?

Іл. 3

Пішохідний міст
через Дніпро. Київ,
1980-ті (фото Олек-
сандра Ранчукова)

Fig. 3

Pedestrian bridge
over the Dnipro,
Kyiv, 1980s.
(Photo by Oleksandr
Ranchukov)

(SM): For the foreign students, its purpose was more or less to prepare us for the first year. Starting with the first year, we were taught in Russian with other Soviet students. Listening to the lectures was not easy, even after the language course. That first year was intensive, and that was good, because by the end of the year you had at least an acceptable level of understanding of most things, you could move around, and be able to interact. So, while the first year was a bit hard in terms of communication, it was manageable. By then you had friends, who were indigenous people, who could support you, for example with lecture notes, because writing was a bit of a problem at the beginning. This is how you moved on.

(ŁS): Who participated in the preparatory course?

(SM): We had fellow students from Latin America and Africa. We learned about the history and culture of the Soviet Union. It was also... a bit political.

(ŁS): How so? Were political topics part of the curriculum?

(SM): Yes, they were part of the whole thing, because you had to be introduced to the basics of what Karl Marx wrote about the socialist system. Since this was the time of the

Іл. 4

Архітектурний фа-
культет Київського
будівельно-інже-
нерного інституту.
Київ, 1987
(фото Олександра
Ранчукова)

робили огляди з різних предметів, зокрема важливих для нашого фаху. Нам викладали математику, фізику, хімію та кілька інших дисциплін. Також трохи вчили нас образотворчого мистецтва, рисунку, скульптури.

Л. С.: Тобто вивчення мови й навчання архітектури відбувалося паралельно?

С. М.: Упродовж першого підготовчого року навчали мови і готували до архітектурної освіти. І після цього вже розпочалося вивчення архітектури. У цей час деякого відправили до інших міст, але я був серед тих, кого залишили у Києві.

Cold War, it was important for the Soviets to communicate their position. I think that this included the expansion of their influence to other countries, in competition with the West.

(ŁS): How did you understand why were you there? Did you see yourself as part of this Cold War competition?

(SM): I think that we had mixed feelings about it. We were not very sure about the whole thing, but as time went on you could see the competition between the East and the West. We also saw that Soviet assistance to Africa was part of this competition. But at the same time we were appreciating the fact that we could study for a profession, which we had to focus on.

(ŁS): Coming back to the first year, you said that it was tough. What were the challenges?

(SM): For me the main challenge was the language. We were confronted with a number of technical terms that we hadn't studied during the preparatory year. There were a few other things, for example how certain problems in mathematics were approached, but these were minor.

And then the other challenge was about getting into a new way of thinking, to some extent. The Soviets were competing with the other system and therefore they were trying

Fig. 4

Faculty of architecture,
Institute of construc-
tion, Kyiv, 1987.
Photo by Oleksandr
Ranchukov

Л. С.: Навіщо потрібен був цей підготовчий рік, якщо потім ви вивчали архітектурні дисципліни?

С. М.: Іноземні студенти мали більш-менш підготуватися до першого року основного навчання. Бо з першого курсу вже ми вчилися разом з усіма іншими радянськими студентами, російською мовою. Слухати і розуміти лекції було непросто, навіть після мовних курсів. Перший рік був насичений, і це добре, адже до кінця року формувався принаймні прийнятний рівень розуміння більшості речей, можна було орієнтуватися в місті, спілкуватися. Тому навіть якщо перший рік був складним у сенсі спілкування, з цим можна було змиритися. Тоді вже з'явилися друзі, місцеві, які могли тебе підтримати, наприклад поділитися конспектами, оскільки з писанням спочатку були проблеми. І так ми рухалися далі.

Л. С.: Хто ще був на підготовчих курсах?

С. М.: Були ще студенти з Латинської Америки та Африки. Ми вивчали історію і культуру Радянського Союзу. Усе було... в політичних тонах.

Л. С.: Тобто? Політичні теми були частиною навчального плану?

С. М.: Так, були. Ти мав у загальних рисах знати те, що Карл Маркс писав про соціалістичну систему. Оскільки це були часи холодної війни, для Радянського Союзу було важливо висловити свою позицію. Думаю, що це передбачало і поширення їхнього впливу на інші країни, це була частина змагання із Заходом.

Л. С.: Як ви зрозуміли, навіщо ви там? Ви вважали себе частиною цих змагань холодної війни?

С. М.: Наші почуття щодо цього були різними. Ми вагалися, що про все це думати, але з плином часу змагання між Сходом і Заходом ставало

to show that their system was better. So, you had to listen and to think about it. I did try to compare what I saw with what I had gone through since my childhood, and it was a challenge, but it also gave me another perspective. Remember that the country where I came from was basically a capitalist state, but it was not an advanced country. So, we were not advanced within capitalism, and then I was told about socialism and communism, and how they came about, and how they were going to be. So, I was wondering: was communism our future? I was really wondering about that. What is interesting to me is that I had an opportunity to see the two sides of the coin and I can appreciate the good and bad sides of each of the systems.

(LS): What is your sense of the architectural training that you received?

(SM): The training in architecture that we received in Kyiv was good, actually. I would compare it with any other kind of international training. It gave us exposure to architecture in the western world, while they took us also through the issues of architecture within the Soviet system. At the Institute we were taught history of architecture by a

очевидним. Ми також розуміли, що допомога Радянського Союзу країнам Африки була частиною цього змагання. Але, водночас, ми цінували те, що могли здобути фах, і намагалися зосереджуватися на цьому.

Л. С.: Повернімось до першого року навчання. Ви казали, що було важко. Що саме?

С. М.: Для мене найскладнішою була мова. На нас вивалили купу технічних термінів, яких ми не вчили на підготовчих курсах. Було також інше, наприклад, підхід до розв'язання певних математичних задач, але це другорядне.

А ще складно було пристосуватися думати по-іншому. Радянський Союз змагався з іншими системами, тому намагався показати, що державний лад у ньому був кращий. Треба було слухати і зважати на все це. Я намагався порівнювати пережите в дитинстві з тим, що бачив, і це було непросто, але дало мені змогу по-іншому поглянути на це. Не треба забувати, що моя країна була, по суті, капіталістичною і не надто розвинутою. За мірками капіталізму ми не були прогресивними, а тоді мені розказували про соціалізм і комунізм, про те, як вони виникли і куди йдуть. Тому я задумувався: чи буде комунізм нашим майбутнім? Я справді про це розмірковував. Для мене цікаво те, що я міг бачити обидві сторони медалі, оцінити хороші й погані сторони обох систем державного ладу.

Л. С.: А що ви думаєте про архітектурну освіту, яку здобули?

С. М.: Насправді, рівень архітектурної освіти, яку ми здобули в Києві, був хороший. Я би порівняв її з освітою в будь-якій іншій державі. Ми ознайомилися з архітектурою західного світу, також нам розповіли про проблеми архітектури радянської системи. В інституті нам викладали історію архітектури (професор Віктор Чепелик. — *Ред.*), це був дуже

professor [probably Viktor Chepelyk], who was really very good and he tried to give us a very balanced view about all these things. What I found out after interacting with both sides, was that the Soviet teachers were more aware of what was going on in terms of architecture in the West than what was discussed in the West about Soviet architecture.

One of the things that were different from the practice in Uganda were the ways in which contracts were handled. Because it was a state-based construction system, contracts were different, and the management of the construction process was also different in the Soviet Union. But these are things that you can catch up with, so it wasn't a big issue.

(LS): During the 1980s, many Western critics challenged the tradition of the modern movement. Was this also the case in Kyiv?

(SM): Yes, that discussion was going on and it was interesting, because some teachers referred to it as a way of explaining how the socialist system was possibly a better option. Not everyone participated in that discussion, but a few professors were following it and talked about it.

(LS): Was that critical view directed at Soviet architecture too?

Іл. 5

Захист дипломного проекту на архітектурному факультеті Інституту будівництва, Київ, 1993 (фотограф невідомий)

Fig. 5

Thesis project defense on the faculty of architecture, Institute of construction, Kyiv, 1993. Photographer unknown

(SM): Not really, that wasn't there. Nonetheless, a number of Soviet students expressed their views guardedly, criticizing architecture in the Soviet Union as monotonous, ideological and lacking the expression of freedom of opinion. Otherwise, in lectures the professors used to discuss remove western architecture with both fair and unfair criticism.

(LS): You were studying in Kyiv, the capital of Soviet Ukraine. Was the question of national identity or specificity discussed?

(SM): Do you mean the issue of national identity of Ukrainians vs. the USSR?

(LS): Yes.

(SM): It was not evident, and it was not openly discussed. The message was that the USSR was a unified, single country. And you couldn't easily see the differences until you interacted with a few of your colleagues. For example, in the hostel I shared rooms with Soviet students from other republics. And a few of them could tell you about these differences. There was a feeling that the Russian influence was overshadowing

others. As far as the difference between Russian and Ukrainian culture was concerned, it was there but latent, you couldn't really see it on the surface.

(LS): What about Soviet Central Asian republics?

(SM): I had lectures about their architecture in class, but my exposure to this region was not big.

(LS): Were architecture and planning in Africa discussed at all?

(SM): There was a bit of that, but not in detail, because of the scarcity of professionals who had an experience in Africa. There was more focus on northern Africa because some among our teachers had longer interactions with those countries and gained more knowledge about them. But discussion about sub-Saharan Africa was really limited.

(LS): Soviet scholars published a couple of books on architecture and urban planning in tropical climates, for example Rimsha's "Gorod i zharkii klimat" [The city and the hot climate]. Were you aware of them?

(SM): Yes: not exactly this book, but other going into that direction were there. Our teachers were telling us about architecture in different climates: hot and humid, hot

сильний курс, викладач намагався дати нам дуже виважений погляд на всі ці речі. Побувавши по обидва боки («залізної завіси». — *Пер.*), я зрозумів, що радянські викладачі набагато глибше знали те, що відбувається в західній архітектурі, ніж західна архітектура — радянську.

Від тієї практики, яка була в Уганді, сильно відрізнялося те, що відбувалося з підрядною роботою. Оскільки система будівництва базувалася на державному плануванні, процес управління будівництвом у Радянському Союзі також був інакший. Але цього можна було навчитися і потім, тому це дрібниці.

Л. С.: У 1980-х чимало західних критиків виступили проти традицій модерністського руху. Як було із цим у Києві?

С. М.: Так, дискусія щодо цього була жвавою і цікавою, оскільки деякі викладачі зверталися до неї, щоб аргументувати, чому соціалістична система була кращою. У дискусії брали участь не всі, але кілька професорів стежили за нею і говорили про це.

Л. С.: А ця критика стосувалася також і радянської архітектури?

С. М.: Ні, про це не було мови. Тим не менше, чимало радянських студентів з осторогою висловлювали свою думку, критикуючи архітектуру Радянського Союзу як одноманітну, ідеологізовану та позбавлену свободи вираження. З іншого боку, викладачі на лекціях часто критикували західну архітектуру, слушно й ні.

Л. С.: Ви вчилися у Києві, столиці радянської України. Чи обговорювали окремо питання національної ідентичності?

С. М.: Ви маєте на увазі питання національної ідентичності українців на противагу СРСР?

and dry. They were also telling us about the general principles of design in response to climate.

(LS): When you were working on your designs, did you choose locations in Uganda or in the Soviet Union?

(SM): From the first to the fourth year, we did projects based on locations in the Soviet Union, but for the final year project we were given the option to choose, and I chose a location in Uganda, in the town of Jinja.

(LS): What kind of feedback did you get on this project from your tutors?

(SM): They didn't know that place, they had never been to a country like that. They were aware though of the crucial requirements of design. But I had colleagues from Uganda who were also in the same program, who were ahead of me, and one of them [prof. Barnabas Nawangwe] is now the Vice-Chancellor of our University. They used to go home and come back, and get some of the information I would require, including situation plans, demographic data, building regulations, and so on. I got these pieces of information from them,

Л. С.: Так.

С. М.: Це не проявлялося, відкрито про це не говорили. Основним гаслом була єдність СРСР як країни. Поки не поспілкуєшся з кількома колегами, відмінності помітити було не так легко. Наприклад, у гуртожитку я жив у кімнаті з радянськими студентами з різних республік, які розповідали про ці відмінності. Також відчувалося, що російський вплив переважає всі інші. Що ж до різниці між російською та українською культурами, то вона була, хоча і неявна, одразу її важко було помітити.

Л. С.: А як щодо республік Центральної Азії?

С. М.: У нас були лекції про їхню архітектуру, але про цей регіон я знаю небагато.

Л. С.: А архітектуру і міське планування африканських країн взагалі обговорювали?

С. М.: Трохи, але без деталей, бо було дуже мало фахівців, які зналися на Африці. При цьому зосереджувалися на Північній Африці, бо серед наших викладачів було кілька, хто тісніше співпрацював з цими державами і дізнався про них більше. Про Африку на південь від Сахари майже не говорили.

Л. С.: Радянські вчені видали кілька праць з архітектури та містопланування у тропічному кліматі, наприклад «Місто і тропічний клімат» А. Римші. Чи знали ви про ці роботи?

С. М.: Так. Не саме про цю книжку, але загалом про те, що робилося в цьому напрямі. Наші викладачі розповідали нам про архітектуру у різному кліматі: спекотному й вологому, спекотному й сухому... Також

and I could discuss them with my professors. Environmental questions were high on the agenda, and we discussed them a lot, which I appreciated. When I look back, it is striking to me how much we focused on these environmental issues, which are so important, as today everybody understands.

(OA): Did you travel in the Soviet Union during your studies?

(SM): The training was done within Ukraine, and we moved around within Ukraine. But during holiday times we had the opportunity to travel. I don't know how it is now but travelling was cheap back then. Actually, that was one of the advantages of studying in the Soviet Union. Once you learn the language, you could move anywhere and get exposed to new things. So, we managed to travel to Leningrad, Odessa, and to Tashkent. But that was our own initiative, not part of the course.

(LS): Did you go on these trips alone or with your fellow students?

(SM): Yes, with other students.

(LS): Soviet or African students?

вони навчали нас загальних принципів проектування відповідно до кліматичних умов.

Л. С.: Коли ви працювали над власним дипломним проектом, то обрали місцем розташування Уганду чи Радянський Союз?

С. М.: Від першого і до четвертого року ми готували проекти для ділянок у Радянському Союзі. Але в останній рік нам дозволили обирати, для якого місця ми проектуватимемо, і я вибрав Уганду, місто Джинджа.

Л. С.: Як ваші викладачі оцінили цей проект?

С. М.: Вони нічого не знали про цю місцевість, ніколи не були в такій країні. Проте вони знали ключові вимоги до проектів. Але в мене були колеги з Уганди, які також вчилися за цією програмою, старші за мене. Один із них (професор Барнабас Навангве. — *Ред.*) тепер проректор нашого університету. Вони були на батьківщині, тож допомагали мені отримати деяку потрібну інформацію, зокрема плани місцевості, демографічні дані, будівельні норми тощо. Цю інформацію я обговорював зі своїми викладачами. Питання охорони довкілля були актуальними, і ми багато про них дискутували, що було дуже цінним. Озираючись назад, я вражений, як багато ми зосереджувалися на питаннях захисту довкілля, важливість яких тепер є очевидною для всіх.

О. А.: Ви подорожували Радянським Союзом у роки навчання?

С. М.: Ми вчилися в Україні, тому їздили Україною. Під час канікул іноді подорожували. Не знаю, як зараз, але тоді це було дешево. Насправді, це була одна з великих переваг навчання у Радянському Союзі. Якщо вивчив мову, можна було їхати будь-куди і пізнавати щось нове. Нам вдалося

(SM): It was mixed. There were times I travelled with African students, and a few times I travelled with my Russian friends. They took me to see some places.

(OA): Did you feel the difference in architecture across various places in the Soviet Union?

(SM): Yes, to some extent. Of course, you could feel it when you travelled, for example, to Moscow, which was different from Tashkent. But Soviet planning meant that there was not much difference in architecture. This was interesting for me: the fact that there was something common in architecture. They tried to provide common services and facilities which could be more or less replicated across the Soviet Union. There was something monotonic about these facilities, being constantly replicated.

(ES): Did you see this monotony as a bad thing?

(SM): In one way, yes, because you wish to see more variety, more creativity. But when I look back, I can understand it as a cost of solving the problem of the multitude. It was about numbers: how to ensure that everyone was provided with a minimum of services? In that case, of course, you can lose some creativity. The second thing was that this repeti-

побувати в Ленінграді, Одесі, Ташкенті. Але ми самі це організували, це не було частиною навчальної програми.

Л. С.: Ви їздили в ці подорожі сам чи з іншими студентами?

С. М.: Так, з іншими студентами.

Л. С.: Із Радянського Союзу чи з Африки?

С. М.: І з тими, і з тими. Часом я подорожував зі студентами з Африки, а кілька разів — зі своїми російськими товаришами. Вони мене відвезли до кількох місць.

О. А.: Ви відчували відмінності в архітектурі різних частин Радянського Союзу?

С. М.: Так, до певної міри. Звісно, це відчувається, коли подорожуєш. Наприклад, Москва була зовсім інакшою, ніж Ташкент. Однак радянське планування означало, що відмінностей в архітектурі було не дуже багато. Це мене й цікавило: що в усій архітектурі було дещо спільне. Вони намагалися надавати однакові послуги і зводити однакові типи будівель, які можна було би відтворити у всьому Радянському Союзі. У цих спорудах було щось таке одноманітне, постійно відтворюване.

Л. С.: Ви вважали цю одноманітність чимось поганим?

С. М.: З одного боку, так, бо хотілося більшої різноманітності, творчості. Але, озираючись назад, я розумію, що це було ціною, яку довелося заплатити за розв'язання проблеми масовості. Проблема була в кількості: як забезпечити всіх необхідним мінімумом послуг? У такому разі, звісно, про творчість годі говорити. З іншого боку, повторюваність була наслідком прийнятих політичних рішень, починаючи з уявлень про те,

tion could have resulted from political decision-making, starting with ideas of what was preferable or desirable, but also involving restrictions of alternative solutions.

(OA): Did your teachers suggest that these equal standards of life, these common facilities, could be implemented in your country?

(SM): The attempt to foster communities was a central part of the pedagogy. But this pedagogy was also a way of influencing the thinking of the students who came to the Soviet Union.

(ES): What did you think about this?

(SM): It was part of the system; it was part of the competition between the East and the West. I had the opportunity to experience both sides. As a person who had such exposure, I feel that I've gained at least a view which is more independent. The Soviet system had its positives, the Western system also had its own positives. And I just moved on with that.

(ES): I would like to ask you about your everyday experience in Kyiv. You said that you lived in a students' hostel and that you shared a room with Soviet students, right?

(SM): That's right.

що було бажаним і кращим, але також це стосувалося обмежень щодо альтернативних варіантів.

О. А.: Чи викладачі давали вам зрозуміти, що такі стандарти життя, ці громадські споруди могли б постати і у вашій країні?

С. М.: Такі спроби сформувавши відчуття спільності були основою педагогічного процесу. Але це також було і способом впливу на точку зору студентів, які приїхали до Радянського Союзу.

Л. С.: А що про це думали ви?

С. М.: Це було частиною системи, елементом змагання між Сходом і Заходом. Мені випала нагода побачити обидва боки медалі. І, зважаючи на це, я вважаю, що у мене виробився більш незалежний погляд на все це. У радянській системі були свої позитивні сторони, як і в західній. Я прийняв це і рухаюся далі.

Л. С.: Розкажіть, будь ласка, як вам жилося в Києві. Ви казали, що мешкали в гуртожитку, у кімнаті разом з іншими радянськими студентами, так?

С. М.: Саме так.

Л. С.: Як вам такий досвід?

С. М.: Це був цінний досвід. Він дуже запам'ятовувався: було і хороше, і погане. Дехто виявляв відвертий расизм, але були й хороші друзі, які завжди захищали і спрямовували у багатьох речах. У перший, підготовчий рік ми як іноземці жили самі. Але ми були з різних країн, тому розуміли, наскільки по-різному живуть люди. А коли почався перший рік мого навчання за фахом, тоді мене поселили з радянськими студентами. Я дізнався про них багато, це були цікаві часи. Були і труднощі, особливо коли їхав кудись, а там стикався з тими, хто обзивав тебе «мавпою».

(LS): How do you remember this experience?

(SM): I would say that it was a rich experience. I had very memorable, good moments, and I also had bad moments. You could face serious racism from some individuals, but you also had friends — good friends — who would always protect you and guide you in many ways. During the first year of training, we were living as foreigners, alone. But we came from different countries, and I could learn how different people lived. And when I started the first year of my architectural studies, that was also when I started living with Soviet students. I could learn more about them, and I had interesting time. It had some challenges, especially, when you go to some places and find that there were those who called you “monkey”, but after living in many other places I found that those things happen. What is more important is to meet those who accept you and consider how do they accept you. Do they accept you as an individual? Someone you can trust and relate to? And I had that. All those years affected and shaped me, because those were my young years, and it was the first time I went away from home and became independent. It was a good experience.

Однак, поживши у багатьох місцях, я вже знаю, що таке часом трапляється. Набагато важливіше — зустріти тих, хто приймає тебе, і подумати, як саме вони це роблять. Чи приймають вони тебе як особистість? Як того, кому можна довіритися, відкрити душу? І в мене це було. Усі ті роки вплинули на мене, сформували мене, бо це була моя юність. Тоді я уперше був так далеко від дому, став самостійним. Це було корисно.

Л. С.: Чи реагували чиновники на ці випадки расизму?

С. М.: Знаєте, не можна казати, що у суспільстві це було загальноприйнятим, якщо вже йдеться про Радянський Союз загалом. Але що ти зробиш, коли хтось каже щось таке в автобусі? У кількох випадках писали заяви до міліції, але реакції не було. Якщо з'ясувалося, що міліціонер і сам такий, ну, то й по всьому. Проте у нас були і друзі, які ставали за тебе горою. З іншого боку, оскільки Радянський Союз намагався просувати себе у зовнішньому світі й у країнах, що розвиваються, расизм на позір відкидали. Траплялося, що осіб, яких викривали у таких вчинках, штрафували.

Л. С.: Чи бували такі випадки в університеті?

С. М.: Так, кілька ситуацій зі студентами й викладачами. Наприклад, в одного мого товариша з підготовчих курсів сталася така історія. Він хотів поплавати, але коли зайшов до басейну, інші студенти звідти вийшли. Він, звісно, подумав, що це кумедно, і просто плавав собі далі. Такі випадки бували, і наслідки залежали від адміністрації.

Л. С.: Як ви пояснювали для себе таку поведінку? Особливо зважаючи на офіційну антирасистську позицію СРСР?

С. М.: Я вважав це дуже прикритим, оскільки офіційні гасла були іншими. Я розумів, що треба бути обережним щодо того, куди ти ходиш і як поводишся

(LS): Did the authorities react to these racist incidents?

(SM): You see, it wasn't something that was accepted in the society, as far as the Soviet Union was concerned. But what can you do if someone on the bus does that? There were a few cases when someone reported incidents to the police, but nothing was done. Or you found that the policeman was also of that nature, so you let it go. Still, we had friends that could stand up for you. But on the other hand, because the Soviet Union was trying to sell itself to the outside world and to the developing countries, racism was rebutted. It also happened that someone who was found to be doing this was reprimanded.

(LS): Did such incidents happen also at the University?

(SM): There were a few incidents with students and teachers. For example, I'll tell you the story about a colleague from the preparatory course. He wanted to go in for a swim, and the moment he entered the swimming pool, other students moved out. He found it funny, of course, and just continued swimming. Those incidents could happen, and it would depend on the administration how such cases were handled.

на людях, бо можна наразитися на щось таке. Але, з іншого боку, в різних місцях це було по-різному. Тепер, маючи досвід, я знаю, що расисти бувають у будь-якій країні, і про це не посперечаєшся. Але у випадку Радянського Союзу реальність дещо відрізнялася від офіційної позиції.

О. А.: Повернімося до років вашого навчання у Києві. Чи ваші друзі-студенти критикували архітектуру своєї країни або ж шлях, яким ця країна рухалася?

С. М.: Так, серед радянських студентів таке бувало. Зокрема серед тих, із ким я жив і з ким спілкувався. Навіть під час виконання курсового проекту були обговорення, які зачіпали ці теми. Це було цікаво, бо ставало зрозуміло, що студенти хотіли б знати, що там, назовні, за межами Радянського Союзу; як усе відбувається за кордоном, чи є альтернативні рішення певних проблем, якими ми займалися. Усе вирувало, і було очевидно, що ці процеси не спинити.

О. А.: Яке ваше враження від міської культури Києва?

С. М.: До певної міри, культуру направляли: виявлялося, що на певні теми не можна говорити відкрито, і це треба було просто прийняти. Тому ми змінювали теми наших розмов. Про деякі речі не можна було говорити прилюдно.

О. А.: Ви бували тоді за кордоном?

С. М.: Так, на канікулах їздили до інших частин Європи. У той час я мав змогу мандрувати й побачити інші частини світу. Радянські люди не могли вільно подорожувати, на відміну від нас, іноземців, тому ми бували в Європі й побачили її. Різниця відчувалася, особливо в ту мить, коли ми виїжджали за межі Радянського Союзу. І хоча [Східна]

(LS): How did you make sense of this behavior? Especially in view of the official Soviet position of antiracism?

(SM): I saw it as very unfortunate, because the official message was different. I realized that you have to be a bit careful how you move around and conduct yourself in public, because you could experience certain things of that nature. But on the other hand, it also varied from place to place. And now when I look back, I know that racist people can be found in any country, and that is something you can't argue about. But as far as the Soviet Union was concerned, the reality was a bit different from the official position.

(OA): I would like to go back to your studies in Kyiv. Did your fellow students question the architecture that was built in the country and perhaps the ways in which the country was being developed?

(SM): Yes, that kind of feeling was there among Soviet students. This included students I lived with, and the ones I interacted with. Even during our design work, when people

Німеччина була доволі схожою, але різниця зі Східною Європою була. Це було дивовижно.

Л. С.: Де ви бували?

С. М.: В Іспанії, Британії, Німеччині — тоді у Східній Німеччині. І в деяких країнах Східної Європи, зокрема в Польщі.

Л. С.: Мабуть, мандри Західною Європою були недешеві.

С. М.: На той час — ні. Це було однією із дивовиж радянської системи. Радянська валюта тоді була дешева. Нам платили стипендію, якої вистачало на їжу і на деякі додаткові витрати. Іноземні студенти також могли мати зиск зі спекулювання. Можна було купляти товари на Заході, які не продавали на Сході, і якщо знаходив покупця, то підзаробити. Дехто дуже серйозно цим займався. Мені також випала нагода попрацювати у Сполученому Королівстві, бо в мене там був кузен. Потім я повертався до Києва, і життя тривало.

О. А.: Вам запам'яталися якісь особливі місця із тих часів?

С. М.: Мені подобалася центральна площа (тепер Майдан Незалежності. — *Ред.*). Ми туди ходили, коли мали вільний час. Після квітня, коли весна переходила в літо, там було так гарно й хороше. Я з'ясував, що у цю пору року у людей змінювався настрій. Були й інші місця, куди ми ходили. Серед них — Технічний інститут (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». — *Ред.*), а деякі з наших друзів вчилися в Університеті імені Ломоносова (у Москві. — *Ред.*). Тому я бував і там, зустрічався з друзями, ми проводили разом час. Інше пам'ятне для мене місце в Києві — понад Дніпром. Мені подобалася архітектура Софійського

were working on their projects, there were discussions that would touch upon these topics. And it was interesting, because you could see that students wanted to know what was beyond the boundaries of the Soviet Union, how things were done abroad, and what could be an alternative to some of the issues that we were looking at. So, that movement was there, and it was evident that it couldn't be stopped.

(OA): What was your sense of urban culture in Kyiv?

(SM): To some extent, the culture was guided: you would find that there were certain topics that couldn't be discussed freely, and you had to accept this. So, we adjusted what we were talking about. A few things that we talked about could not be discussed in public.

(OA): Did you travel abroad?

(SM): Yes, during our holidays we traveled to other parts of Europe. That was a time when I had the opportunity to travel and see other parts of the world. There was limited possibility of travelling for the Soviet people, but as foreigners we had that opportunity, so we used to travel to Europe and see what it was. And you could feel the difference, especially the moment

собору, комплекс Києво-Печерської лаври, ЦУМ, монумент Батьківщині-Матері. Але з 1990 року я в Києві не бував, тому був би радий, якби випала така нагода.

Л. С.: Ви підтримуєте зв'язок із кимось із тих часів?

С. М.: На жаль, ні. Шкодную про це. Після закінчення навчання я поїхав до Британії, побачитись зі своїм кузенком. І по дорозі моя валіза з усіма контактними даними загубилася, мені так і не вдалося її повернути. У мене є зв'язок тільки з моїми колегами з Уганди, які також вчилися в Києві.

Л. С.: Після переїзду до Сполученого Королівства ви навчалися в Ньюкаслі. У чому була найбільша відмінність між навчанням у Києві та Ньюкаслі?

С. М.: Насправді до Ньюкасла я приїхав дещо пізніше. Спочатку я повернувся в Уганду, почав працювати в університеті як молодший викладач. Потім я подав документи до Університету Ньюкасла, потрапив на короткий курс, згодом учився на магістерській програмі, тоді ще на одній магістерській, а далі докторантура. Звісно, була різниця в культурі, рівень відкритості до деяких речей був інший. Я ціную, що зміг спробувати і те, і те. Такий досвід у порівнянні багато чого дає — більше, ніж я отримав би, якби з першого року вивчав архітектуру одразу

when you moved out of the Soviet Union. While [East] Germany was still a bit the same, but after leaving Eastern Europe you could feel the difference. And it was quite remarkable.

(LS): Where did you travel?

(SM): To Spain, the UK, Germany — East Germany at that time. I travelled to some countries of Eastern Europe as well, including Poland.

(LS): Travelling to Western Europe must have been expensive.

(SM): By that time, it wasn't. This was one of the things that were interesting in the Soviet system. Russian currency was cheap by that time. We were given a stipend, which was enough for us in terms of food and also some extras. And foreign students could also benefit from illegal dealings. You could buy a few things in the West that were not on the market in the East, and if you found someone who bought that item, you could earn some extra money. Some people were very involved in that. I also had an opportunity to work in the UK, as I had a cousin there, and then I would come back to Kyiv and life would continue.

(OA): Were there specific places that you remember from your time spent in the city?

(SM): I liked the central square [today Maidan Nezalezhnosti]. We used to go there during our free time. After April, when spring was turning into summer, that place used to look so nice and so pleasant. And I've found that people were changing their mood during that time of the year. There were other places where we used to spend time. They included the Technical Institute [today National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"], but some of our friends were studying at the Lomonosov University [in Moscow]. So, we used to go there end and meet our friends, and we spent much time there. The oth-

er place in Kyiv that I have memories about was across the river Dnieper, we were meeting friends who took us around. I also liked the architecture of St. Sophia's Cathedral, the complex of Kiev Pechersk Lavra, the TSUM department store, and the Motherland monument. But since 1990 I've never visited, so I am looking forward to the moment when I maybe do so.

(LS): Have you stayed in touch with anybody?

(SM): Unfortunately not, that's the part which I regret. What happened was that when I finished the training I went to see my cousin in the UK. And I lost my suitcase with all the contacts, and I never got it back. The only contacts I have are of the other Ugandan colleagues who also studied in Kyiv.

(LS): After your move to the UK, you studied in Newcastle. What was the main difference between your studies in Kyiv and your studies in Newcastle?

(SM): Newcastle, actually, was a bit later. I first came back to Uganda, and joined the University as a Junior Assistant Lecturer. Later on, I applied to the University of Newcastle upon Tyne, and I enrolled into a short course, and afterwards I pursued a master's course, then another Masters, and then a PhD. Of course, there was a difference in culture, the level of openness to certain things was different. I do appreciate to have had that wide exposure, that comparative experience — unlike a person who studied architecture from year one in the UK. Nevertheless, I also saw that there was something in common in the former Soviet Union, and Europe, even in America: there was little knowledge about Africa. I met only a few professors who had worked in Africa and had a very good knowledge about the subject. And that made my studies much more complete.

Іл. 6

Площа Жовтневої революції (нині — Майдан Незалежності), 1983 (фото Станіслава Мановича)

Fig. 6

Ploscha Zhovtnevoi Revoliutsii, today — Maidan Nezalezhnosti (Independence Square). (Photo by Stanislav Manovich, 1983)